

О.В. Баженова, канд. екон. наук, доц.,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
І.С. Чернодід, д-р екон. наук, доц.,
Академія праці, соціальних відносин
та туризму ФПУ

ЗОВНІШНІ ШОКИ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

Визначено основні зовнішні шоківі збурення, джерела їх виникнення, канали розповсюдження та наслідки для національної економіки. Виокремлено позитивні та негативні зовнішні шоки, що справляють вплив на вітчизняну економіку. Проаналізовано вплив зовнішніх шоків на динаміку економічного зростання в Україні.

Ключові слова: макроекономічний шок, зовнішні збурення, зовнішня стійкість, рахунок поточних операцій

Під макроекономічним шоком розуміють різку зміну «в умовах господарювання, що виводить економічну систему зі стану рівноваги», яку розглядають як тенденцію, «що поглинає найбільш вагомі відхилення» та характеризується урівноваженістю певних економічних параметрів, наприклад, «попиту і пропозиції, виробництва та споживання, використання виробничих факторів, товарної та грошової маси, заощаджень та інвестицій» [1, с. 62]. Серед явищ, які сигналізують про появу дисбалансів виділяють «інфляцію та безробіття, невідповідність обсягів фінансових ресурсів та витрат, оплати та продуктивності праці; доходів та витрат державного бюджету; розміру бюджетного дефіциту та джерел його покриття; активів та пасивів платіжного балансу» [1, с. 62].

Відповідно до класифікації макроекономічних шоків, наведеної у [2, с. 46-52], за місцем виникнення імпульсів шоки поділяють на внутрішні та зовнішні. Зокрема, зовнішні шоки викликані дією імпульсів, що мають місце поза межами території тієї чи іншої країни. До них відносять наступні шоки: шок зовнішнього попиту, ціновий шок на ресурси на світовому ринку, шок умов торгівлі, шок світових процентних ставок, шок потоків світового капіталу тощо [1, с. 66; 2, с. 47]. Ці шоки впливають на рахунок поточних операцій та капітальний рахунок платіжного балансу. Зокрема, негативні зовнішні шоки призводять до зменшення сальдо поточного рахунку, що пов'язано із падінням експортних валютних надходжень, зростанням імпорتنих платежів та факторних платежів нерезидентам. В свою чергу капітальний рахунок скорочуватиметься у зв'язку з відпливом капіталу за межі країни. В кінцевому підсумку зазначені процеси призведуть до погіршення сальдо платіжного балансу та можуть сприяти виникненню дестабілізаційних процесів в економіці в цілому [1, с. 66; 2, с. 47].

ПАРАДИГМАЛЬНІ ЗРУШЕННЯ В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕОРІЇ ХХІ СТ.

Розглядаючи шокові збурення з боку попиту та пропозиції, також виокремимо основні зовнішні джерела їх виникнення відповідно до суб'єктів попиту та пропозиції. Так, зовнішній світ виступає одним з чотирьох суб'єктів попиту (поряд з домашніми господарствами, фірмами та державою) та одним з трьох суб'єктів пропозиції (поряд з домашніми господарствами та фірмами) [1, с.71-74].

Зовнішні шокові збурення з боку попиту пов'язані, насамперед, зі зміною зовнішнього попиту на продукцію національного експорту, тому джерелами зовнішніх шоків з боку попиту виступає динаміка економічного зростання світової економіки, конкурентоспроможність вітчизняних товарів та послуг на світовому ринку та переорієнтація країн-експортерів відповідної продукції на країни - її виробники. З боку пропозиції основним джерелом шоків збурень виступають світові ціни на енергоресурси та «інші стратегічні товари» [1, с. 71-74]. В цьому аспекті варто згадати нафтові шоки 70-80х рр. ХХ століття.

До зовнішніх також відносять і технологічні шоки, вплив яких є надзвичайно актуальним на сучасному етапі розвитку економіки України, проте зазначимо, що з початку ХХІ століття ці шоки мали негативний характер¹.

За характером розповсюдження шоки можна поділити на такі, що передаються через торговий та фінансовий канали. За свідченням фахівців МВФ [3, с.145], ці два канали діють в протилежних напрямках. Так, наприклад, з одного боку, рецесія в розвинених країнах зумовлює погіршення умов торгівлі та зниження зовнішнього попиту для країн з ринком, що формується, негативно впливаючи на їх економічне зростання. З іншого боку, нижчі відсоткові ставки в розвинених країнах провокують зростання внутрішнього попиту в країнах, що розвиваються. В свою чергу зміни зовнішнього попиту на продукцію вітчизняного експорту або умов торгівлі являють собою, так би мовити, реальні зовнішні шоки, що «безпосередньо впливають на продуктивність капіталу та його накопичення» [3, с.145] та відповідно і на довгострокове зростання.

Дж.Френкель та М.Мусса виділяють такі канали передачі зовнішніх збурень, як зовнішня торгівля («торгівля товарами»), міжнародна мобільність капіталу та монетарний канал або «обмін національними грошима» [4, с.1]. Так, говорячи про такий канал передачі макроекономічних збурень, як товарні потоки, вони стверджують, що за умов фіксованого обмінного курсу рівень цін в країні та її монетарна політика залежать від монетарної політики країн – торговельних партнерів. В свою чергу, завдяки міжнародній мобільності капіталу, яка виникає внаслідок різниці відсоткових ставок, стає можливим вирівнювання дисбалансів поточного рахунку та згладжування споживання в країні. На їх думку, «будь-яка зміна в пропозиції грошей або будь-яке екзогенне збурення в попиті на гроші повинні призводити до змін рівноважних значень однієї чи декількох змінних, що впливають на попит на гроші» [4, с. 6]. При

¹ Разом з тим експерти пропонують розглядати їх і в якості внутрішніх [1, с.79]

МАТЕРІАЛИ ІІІ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

цьому в умовах рівноваги збурення можуть опосередковано впливати на попит чи пропозицію грошей через чинники, що здійснюють на них вплив.

На думку Дж.Айзенмана [5], каналами передачі шоків між економіками світу, що також сприяють активізації механізму корегування у відповідь на їх дію, є обмінні курси та рахунок поточних операцій.

На думку авторів [1, с. 80], економічне зростання в Україні знаходилося «під впливом перманентної дії як позитивних так і негативних шоків зовнішнього і внутрішнього походження, які не абсорбувалися застосуванням ефективної акомодативної політики з боку Уряду», що засвідчує «надвисока волатильність траєкторії загальноекономічної динаміки, що не демонструє чітко окресленої домінанти розвитку». Отже, можна констатувати відсутність стійких довгострокових чинників, що визначали динаміку економічного зростання в Україні. При чому, на нашу думку, основним його чинником є зовнішній, який призводив до пришвидшення або уповільнення економічного розвитку в Україні. Протягом 2000-2009 рр. відповідно до матриці шоків впливів з боку попиту та пропозиції на загальноекономічну динаміку, розробленої фахівцями інституту економіки прогнозування НАН України, він мав позитивний вплив на економіку України у 2000, 2003, 2004 та 2007 рр., негативний – у 2001, 2005, 2006, 2008, 2009 рр. [1, с. 94].

Позитивні зовнішні шоки на національну економіку¹ в основному пов'язані з прискоренням світового економічного зростання та сприятливою кон'юктурою на світових товарних ринках, зокрема ринках металургійної та хімічної продукції та продукції АПК. Так, наприклад, у 2000 році спостерігалися ефекти позитивного зовнішнього шоку, спричиненого розширенням світової економіки та, відповідно, сприятливою кон'юктурою на ринках традиційного українського експорту [1, с. 81], що викликало підвищення прибутковості підприємств експортної направленості та в результаті зростання інвестиційного попиту.

Протягом наступних двох років спостерігалася дія негативних шоків зовнішнього характеру, що були викликані зменшенням попиту на вітчизняний експорт у зв'язку з уповільненням розвитку світової економіки [1, с. 82-85]. Свою роль у підвищенні волатильності інвестиційного попиту протягом цього періоду також відіграло введення з боку Російської Федерації «квот на ввезення українських труб та запровадження з липня 2001 р. принципу стягнення ПДВ за країною призначення товару». Ці чинники в кінцевому випадку призвели до зменшення темпів зростання валового нагромадження основного капіталу. Проте позитивний ефект мали достатньо помірні ціни на імпортовані енергоресурси.

На думку авторів [1, с. 85], за рахунок значної відкритості української економіки експорт справляв значний вплив на економічне зростання та його динаміка в основному визначалася не девальвацією гривні, а зовнішнім попитом.

¹ Окремі аспекти впливу зовнішніх шоків на економічне зростання в Україні наведено у роботі [6]

ПАРАДИГМАЛЬНІ ЗРУШЕННЯ В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕОРІЇ ХХІ СТ.

Економічний розвиток в Україні протягом 2003-2004 рр. тісно пов'язаний з розширенням світової економіки та зростанням експортних надходжень і, відповідно, підвищенням прибутковості вітчизняних підприємств. Хоча у 2004 році спостерігалось підвищення експорту товарної продукції до офшорів, що супроводжувалося неповерненням валютної виручки від зовнішньоторговельних операцій та зростанням тиску на державний бюджет щодо відшкодування ПДВ.

У 2005 році відбувалося суттєве стиснення зовнішнього попиту на українську металургійну продукцію та відповідно скорочення експорту, що було спричинене появою таких потужних експортерів, як країни з економіками, що формуються, насамперед, Китай.

В цьому ж році започаткована тенденція до зростання споживчого попиту населення за рахунок розширення його кредитування, що викликало розширення попиту на імпортовані товари та відповідно зменшення темпів економічного зростання [1, с. 87].

Протягом 2006-2008 рр. також відбувалося скорочення зовнішнього попиту на український експорт металургійної продукції, що в деякій мірі компенсувалося зростанням світових цін на неї. Поряд з цим відбулося зростання ціни на імпортований природний газ, що можна класифікувати як негативний зовнішній шок пропозиції [1, с. 89], який спровокував «позитивний внутрішній шок попиту на інвестиції» внаслідок необхідності зменшення енергомосткості виробництва та його технічного переозброєння для забезпечення підвищення конкурентоспроможності продукції на світових ринках.

У 2009 році українська економіка зазнала значного негативного зовнішнього шоку, що був викликаний світовою фінансовою кризою та спричинив стиснення попиту на вітчизняну експортну продукцію. Це супроводжувалося також і негативним зовнішнім шоком пропозиції – зростанням ціни на імпортований природний газ [1, с. 92-93]. У зв'язку з високою енергомосткістю виробництва експортної продукції це також спровокувало скорочення її експорту. При чому темпи зменшення експорту навіть перевищили відповідні показники світової економіки. В результаті це призвело до падіння темпів промислового виробництва та зменшення інвестиційного попиту.

Протягом цього періоду також мав місце зовнішній шок, асоційований зі складнощами або взагалі неможливістю запозичення кредитних ресурсів на зовнішніх фінансових ринках (так званими «раптовими зупинками» припливу капіталу) та подальшим відтоком раніше запозичених ресурсів у зв'язку з банківською кризою у країнах-позичальниках.

Протягом 2000-2009 рр. значний вплив на розвиток національної економіки також мав негативний технологічний шок, що пов'язано з недостатністю або взагалі відсутністю технічного переозброєння виробництва для підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на

внутрішньому та світовому ринках та, як результат, забезпечення стійкого довгострокового економічного зростання.

Протягом 2008–2013 рр., за свідченням І.Крючкової [7, с. 32], «споживацька модель економіки» призвела до зниження інвестиційної активності, зростання боргового навантаження (особливо використання офшорного кредитування) та «втрати зовнішніх ринків вітчизняними виробниками», що в кінцевому випадку викликало падіння валових заощаджень за рахунок їх відпливу за межі країни.

У період з 2014 по 2015рр. спостерігалось скорочення споживчого та інвестиційного попиту внаслідок розвитку внутрішніх чинників, серед яких зазначимо «замороження соціальних стандартів на тлі високої інфляції та багатократне підвищення податкового тиску на доходи фізичних осіб» та скорочення «внутрішньо орієнтованого виробництва». Девальваційні процеси, що мали місце протягом цього періоду, також спричинили унеможливлення технологічного переозброєння виробництва та зростання «нецінової конкурентоспроможності вітчизняних виробників» [7, с. 34].

Таким чином, на нашу думку, в контексті дослідження зовнішньої стійкості України необхідно специфікувати та симулювати такі зовнішні шоківі збурення, як шок зовнішнього попиту, ціновий шок на ресурси на світовому ринку, шок умов торгівлі, шок світових процентних ставок, шок потоків світового капіталу та технологічний шок.

Список використаної літератури

1. Економіка України: шоківі впливи та шлях до стабільного розвитку: монографія / Білоцерківець О.Г. [та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук І.В. Крючкової; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. - К.: [б. в.], 2010. – 479 с.
2. Шинкоренко Т.П. Макроекономічні шоки: теоретичні та емпіричні аспекти / Т.П. Шинкоренко // Економіка та прогнозування. – 2010. – № 2. – С. 44–60.
3. World Economic Outlook, April 2014: Recovery Strengthens, Remains Uneven [Electronic source]. // International Monetary Fund. – 216 p. – Access mode to the resource: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/01/>
4. Frenkel, J.A. Monetary and fiscal policies in an open economy / J.A. Frenkel, M.L. Mussa // The National Bureau of Economic Research. – Working paper 575. – October 1980. – 13 p. – Access mode to the resource: <http://www.nber.org/papers/w0575>
5. Aizenman, J. A theory of current account and exchange rate determinations [Electronic source]. / J.Aizenman // The National Bureau of Economic Research. – Working Paper 1177. – Access mode to the resource: <http://www.nber.org/papers/w1177>
6. Bazhenova, O.V. External shocks on economic growth of Ukraine: theoretical backgrounds and empirical testing / O.V.Bazhenova // Вісник Київського

національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2012. – №140. – С. 5–8.

7. Крючкова І.В. Макроструктурні чинники інвестиційних криз в економіці України впродовж 1991-2015рр. / І.В.Крючкова // Економіка і прогнозування. – 2016. – №1. – С. 23-40.